ABD'NİN ORTA ASYA'YA İLGİSİ

Şevval Beste GÖKÇELİK

Misafir Araştırmacı

Orta Asya, özellikle Soğuk Savaş döneminden başlayarak günümüzde Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarının 30.yılını kutladıkları döneme gelinceye kadar Amerikan dış politikası nezdinde ikinci derecede öneme sahip, etki alanı dışında bir bölge olarak görülmüştür. 1990ların ilk yarısında SSCBden geriye kalan nükleer kapasiteleri sebebiyle, 1990ların devamında enerji kaynaklarının yeniden keşfedilmesiyle ve 1990ların sonunda demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi konularla gündeme gelen Orta Asya özellikle ticari ilişkiler, enerji koridorları ve güvenlik unsurları nedeniyle dinamik bir bölge olmuştur.

ABD tarihinde 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından güvenlik algısı farklı bir boyuta taşınmış ve bu kapsamda terörle mücadele adı altında ABD kimi ülkelere birliklerini konuşlandırmıştır. ABD bu çerçevede özellikle Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerine yönelik askeri kurulumunu başlatmıştır.[1] İlk olarak, 11 Eylül 2001de meydana gelen saldırıların üzerinden 1 ay geçmeden, dönemin ABD Başkanı George W. Bush, Sonsuz Özgürlük adı altında Afganistanda teröre karşı operasyonların başlatıldığını ilan etmiştir. Ayrıca 11 Eylülün ardından Orta Asya ülkeleri de ortaya çıkan siyasi şartlar nedeniyle ABDye hava sahalarını açmak zorunda kalmışlardır. O zamanlarda ABD, Özbekistan ve Kırgızistanda görece daha kolay üsler elde etse de Tacikistanda üs edinemeyince yeni bir strateji belirleyerek burada askeri eğitim merkezi açmaya karar vermiştir. Ayrıca üs anlaşmasını gerçekleştirebilmek için Orta Asya devletlerine helikopter hediye etmiştir. ABDnin göze aldığı tüm bu maliyetler Orta Asyanın jeopolitik önemini ortaya koymaktadır.[2]

11 Eylül döneminden başlayarak terörle mücadele söylemi kapsamında Afganistan topraklarında gerçekleştirilen onlarca askeri operasyonun ardından ABD Başkanı Joe Biden, bu yıl 11 Eylül terör saldırılarının yirminci yıldönümüne kadar Afganistandan ABD askerlerinin tamamen çekileceğine dair söylemlerle bulunmuştur. Ancak ABD, buradan çekilse de askeri varlığını farklı bölgelere taşıma peşindedir. ABDnin bu çerçevede tercih ettiği seçeneğin Orta Asya olacağı bildiriliyor.[3] Bu noktada denkleme iki büyük güç dahil oluyor; Çin ve Rusya. Bölgedeki etkisi en yoğun olan devlet Rusya olarak gösterilebilir. Rusyanın Kırgızistan ve Tacikistanda üsleri bulunmakta; Çinin ise Tacikistanın uzak doğusunda küçük bir üssü bulunmaktadır.[4] Pek çok alanda ABD ile rekabet içinde olan Çin ve Rusya açısından ABDnin Orta Asyadaki varlığını artırmaya yönelik çabaları kabul edilemez bir girişim olarak yorumlanabilecektir.

ABDnin geri çekilmesi, Rusya ve Çini bölgedeki tek güvenlik sağlayıcıları olarak bırakacaktır. ABDnin Orta Asyada yeniden üs kurma isteğindeki itici güçlerden biri de budur. Çinin bölgede giderek yükselen ekonomik varlığı ve Rusyanın bölgedeki güçlü siyasi etkisi ve güvenlik ilişkileri ile ABD, askeri üs kurma çabalarıyla bölge devletleriyle siyasi ve güvenlik ilişkilerinin gelişiminde Çin ve Rusyaya meydan okumaktadır. Çin ve Rusya ise bölgede ABD üssünün kurulmasıyla artabilecek Batı faaliyetlerinden endişe duymakta. Bu çerçevede Rusya ve Çinin, ABD varlığına karşı birlikte verecekleri rekabet oldukça aktif bir seyir izleyecektir.[5]

Geçtiğimiz günlerde Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygunun, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütünün (KGAÖ) bir toplantısına katılarak esas olarak Batıyı ele alması ve bu kapsamda ABD ve NATOnun eylemlerine dair eleştirilerini vurgulaması da Rusyanın rahatsızlığını ortaya koymaktadır. Bundan birkaç hafta sonra 19 Mayısta Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrovun, KGAÖ ülkelerinden diğer dışişleri bakanlarıyla görüşmek üzere gerçekleştirdiği Duşanbe ziyaretinde ise Tacik mevkidaşı ile temasları dikkat çekmiştir. Bu görüşme sonrasında bakanlar Rusya ile Tacikistan arasında birleşik bir hava savunma sistemi kurulduğunu duyurmuşlardır. Benzer bir sistemin oluşturulması konusunda Kırgızistan ile müzakereler devam etmektedir. Ayrıca Rusyanın Rus askeri üniversitelerinde Tacik askerlere eğitim vermek üzere hazır oldukları ve Tacik ordusunun Eylül ayında yapılması planlanan Rusya liderliğindeki Zapad-2021 gibi tatbikatlara katılmaya devam edeceğinden bahsedilmiştir.[6]

Tacikistanın ardından Özbekistan ile gerçekleştirilen görüşmelerde ise Özbekistanın Orta Asyada Rusya ile stratejik ortaklığı vurgulanmıştır. Rusyadan Tacikistan ve Özbekistana gerçekleşen ziyaretlerin ana nedeni, Washingtonun Afganistandan asker çekme kararının ardından Orta Asyada oluşan güvenlik tehditleri ve ABDnin üs kurma teklifleridir. Bu açıdan bakıldığında ABD güçlerinin geri çekilmesi, Rusyaya Orta Asyanın güvenliğindeki rolünü pekiştirmesi için bir alan açmakta. Güvenlik garantisi söylemleriyle Rusya, Orta Asyada Moskova yanlısı bir tutum ve bu doğrultuda bir ekonomik ve dış politika yönelimi talep edecek gibi gözüküyor.

Orta Asya bölgesi değerlendirildiğinde Türkiye de önemli bir aktör olarak görülmelidir. Soğuk Savaş sonrası kalkan demir perdeyle Orta Asya devletleriyle yakın ilişkiler kuran Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla Orta Asyanın Batı ile arasındaki doğal bağlantı olarak nitelendirilebilir. Türkiyenin dış politikasında Avrasyacı boyut gelişmektedir. Doğuya yönelmenin yeni bir norm haline geldiği son zamanlarda Türkiye de doğuya yönelen bir politikayı kendi jeopolitik çıkarlarıyla birleştirmeyi hedeflemektedir. Ankara, Türk dilini konuşan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile bu ortak tabanda Orta Asyaya erişimini daha da genişletmeye çalışmaktadır. Şu anda Türkiyenin, Türkmenistan dışındaki bölge ülkeleriyle ticari anlamda ortaklığı zayıf durumda olsa da Türkiye, 2026-2028 yılına kadar mal, yatırım, emek ve hizmetler için ortak bir pazar oluşturulmasını içeren işbirliği için ekonomik ve kültürel bir temel oluşturmayı hedeflemektedir.[7]

Bölgede Çin ve Rusya etki kapasitesi bakımından ön plana çıkarken, Türkiye kültürel anlamda önemli bir güce sahiptir ve Orta Asya devletleriyle dış ilişkilerini kuvvetli biçimde arttırmayı hedeflemektedir. Nitekim Ankaranın bölgeye yönelik son hamleleri, Orta Asya

devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesine yönelik daha sağlam bir Türk politikasına işaret etmektedir.[8]

Orta Asya ülkelerine bakıldığında ise bu ülkelerin mümkün olduğu kadar tarafsız kalmayı tercih ettikleri gözlemlenebilmektedir. Sovyetler Birliğinden kalma çok uzak olmayan geçmişlerinin anıları, bugün hala dış ilişkilerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bununla birlikte Türkiye daha önce belirtildiği gibi bölge ülkeleriyle özellikle kültürel anlamda ilişkilerini geliştirmiş ve bu iletişimi ekonomik ve askeri alanlarda genişletmeyi hedefleyen bir yolda ilerlemektedir.

ABD askerleri Afganistandan tamamen çekilmeyi başlatmasıyla beraber yaşanan gelişmeler, Orta Asya devletlerinde güvenlik ve denge kaygısı yaratmıştır. Bu çerçevede bu devletler bir yandan Washington ile ilişkilerini gözden geçirirken bir yandan da Moskova, Pekin ve Ankara ile olan ilişkilerini değerlendirmektedir. Washingtonun Afganistanın çevresinde bir üs kurma girişimlerinin önemli sebeplerinden birisi de ABD askeri birliklerinin çekilmesinden sonra Pekin ve Moskovanın güç boşluğunu dolduracağından endişe ediyor olmasıdır.[9] Orta Asya devletlerinin Batıya açılan penceresi olan Türkiye, Batının bu ülkelerle ilişkilerini geliştirmesinde önemli, hatta vazgeçilmez bir konumdadır. Batı kampındaki konumuna geri döndüğünü beyan eden ABDnin öncülüğünde, Batının Türkiyeye vereceği destek Orta Asyadaki denklemde yaşanacak değişikliklerde belirleyici bir role sahip olacaktır.

**Fotoğraf: VOA News*

[1] Çağrı Erhan, ABDnin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylülün Etkileri, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3 (Güz 2004), s. 123-149.

[2] Meşküre Yılmaz, Orta Asya'da ABD Üsleri, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 31 Ağustos 2010, https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/orta-asyada-abd-usleri

[3] Temur Umarov, Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia?, *The Moscow Times*, June 7, 2021, https://www.themoscowtimes.com/2021/06/07/is-there-a-place-for-a-us-military-base-in-central-asia-a74127

[4] Bruce Pannier, Will Central Asia Host U.S. Military Forces Once Again?, *RFERL*, April 23, 2021, https://www.rferl.org/a/u-s-military-bases-in-central-asia-part-two-/31219781.html

[5] Temur Umarov, Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia?.

[6] Nurlan Aliyev, Russias Power Play In Central Asia, *The Oxus Society For Central Asian Affairs*, May 24,2021, https://oxussociety.org/russias-power-play-in-central-asia/

[7] Emil Avdaliani, Turkeys Return To Central Asia, *RUSI*, April 2021, https://rusi.org/commentary/turkey%E2%80%99s-return-central-asia

[8] Ibid.

[9] Niu Song, Hosting US military bases a hot potato for Afghanistans neighbors, *Global Times*, June 10, 2021, https://www.globaltimes.cn/page/202106/1225915.shtml

Yazar Hakkında :

Şevval Beste Gökçelik 2019 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü □□□□ mezun olmuştur. Lisans mezuniyetini takiben 2019 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Çalışmaları tezli yüksek lisans programına başlamıştır. 2018 yılında Erasmus programı kapsamında Università di studi degli Siena'da (Siena Üniversitesi) lisans ve yüksek lisans seviyesinde dersler almıştır.

Lisans öğrenimi sırasında Ocak 2019'da Türkiye Stratejik Analizler Merkezi'nde staj yapmış ve Türkiye □□ doğrudan ve dolaylı ilgilendirebilecek bölge dışı siyasi, ekonomik, askeri ve sosyokültürel gelişmelerin yakından takibini sağlamıştır. Burada 'Arap Baharı'nda Gençlik Örgütleri' adlı tez çalışmasını hazırlamıştır. Ayrıca TÜRKSAM Göçmen Bültenini hazırlamıştır. Yüksek lisans öğrenimi sırasında 2019 yılında Polonya'nın Krakow kentinde uluslararası tanıtım ve pazarlama alanında uygulamalı olarak staj yapmıştır.

Kasım 2020'de Misafir Araştırmacı olarak AVİM'e katılmıştır.

Atıfta bulunmak için: GÖKÇELİK, Şevval Beste. 2020. "ABD'NİN ORTA ASYA'YA İLGİSİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Yorum No:2021 / 38. Haziran 23. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/tr/Yorum/ABD-NIN-ORTA-ASYA-YA-ILGISI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır